

КУЛТУРА, УМЕТНОСТ, ДЕЦА (КУД)

ВОДИМ ТЕ КЊИГОМ У СВЕТ

Извештај о пилот истраживању
културе развоја читалачких
навика у породици

Ова публикација
развијена је уз подршку:
Република Србија
Министарство културе

Бојана Матић-Остојић

ВОДИМ ТЕ КЊИГОМ У СВЕТ

**Извештај о пилот истраживању културе
развоја читалачких навика у породици**

Читање је јако битно за развој детета, за развој његовог говора; дете учи нове речи, учи се стрпљењу, развија памћење, повезује догађаје и ситуације и остварује близак однос са оним ко му чита.

Мајка шестогодишњег детета, Врање

Извештај је настао у оквиру пројекта *Култура, уметност, деца (КУД) - Пилот истраживање културе развоја читалачких навика у породици*. Пројекат је имплементирала Фондација за развојне друштвене програме и јавне политике ПОИНТ из Београда, захваљујући средствима Министарства културе Републике Србије.

Облици речи које су у овој публикацији наведене у граматичком мушком роду подразумевају природни женски и мушки род лица на која се односе.

САДРЖАЈ

Изрази захвалности	8
I УВОДНА ПРОМИШЉАЊА	9
II МЕТОДОЛОГИЈА	14
II. 1. Ограничења истраживања	15
II.2 Узорак	16
III РЕЗУЛТАТИ	20
IV ЗАКЉУЧАК	30
V ПРЕПОРУКЕ	32
Литература	35

ИЗРАЗИ ЗАХВАЛНОСТИ

Пилот истраживање о култури развоја читалачких навика детета у породици смо развили како бисмо боље разумели улогу данашње породице у тим процесима, који су од изузетног утицаја на целокупни развој личности.

Допринос сваког од учесника у овом пројекту био је драгоцен и изражавамо искрену захвалност управама, васпитачима и педагозима из предшколских установа и вртића, без чијег ангажовања и подршке ово истраживање не би могло бити реализовано.

Посебну захвалност упућујемо свим родитељима и члановима породица предшколске деце који су попунили анкету. Својим учешћем у овом истраживању поделили су с нама драгоцене информације, које су нам омогућиле да завиримо у највреднији део њихових живота – онај који проводе са својом децом. Време које су издвојили за попуњавање упитника и дељење својих размишљања о важности читања у раном детињству, показује њихов снажан интерес за ову тему и искрену посвећеност испуњеном одрастању своје деце.

У стратешком интересу свих актера у култури, као и у образовном сектору, треба да буду развој читалаштва и читалачких навика. Стога се захваљујемо Министарству културе Републике Србије, које је препознало важност овог пројекта и осигурало финансијску подршку за његово провођење. Омогућивши његову реализацију, омогућено је не само достизање зацртаних пројектних циљева, већ и развој нових идеја за даљи рад на овој важној теми.

I УВОДНА ПРОМИШЉАЊА

Извештај пред Вама проистекао је кроз пилот истраживање о стицању читалачких навика деце у породици, које је обављено у оквиру дугорочног програма Фондације ПОИНТ - *Култура, уметност, деца (КУД)*. Овај програм проводи се у уверењу да могућности за културну партиципацију, које се у различитим фазама пружају или не пружају детету, утичу на трајне вредносне, друштвене и културне моделе у животу одрасле особе, те да су доступност и укључивање деце у културни живот, од најранијег узраста, кључни за целовити развој индивидуе. Дугорочни циљ програма је пружити допринос успостављању савремених културних и образовних политика и пракси које у фокусу имају дете. За њихову адекватну формулацију, као и реализацију, од великог је значаја да се добије увид у културне потребе и навике деце, а конкретно, у овом пројекту – у улогу коју породица има у стварању подржајног окружења за развој читалачких навика.

У литератури се наводе бројни фактори од утицаја на стварање и развој читалачких навика. Они могу бити урођени (генетске предиспозиције, развијеност и функционисање нервног система), фактори породице и екстерни (образовни систем, социјално и културно окружење, вршњачки утицаји, јавни простор – укључујући све утицајнији, посебно за популацију деце и младих, дигитални простор), итд.

Усвајање навике читања дуготрајан је процес на који у најранијем узрасту превасходно утиче читалачка клима која постоји у породици и тек након тога вртић, школа и средина. „За формирање и развој читалачких навика деце и младих важан је однос њихове породице према књигама и читању од раног узраста, а од поласка у школу па током читавог школовања важно је колико се и на који начин користе уџбеници, књиге и други извори знања у настави, важан је и избор уџбеника, књига и лектире, однос наставника према књигама, приступачност и опремљеност библиотека“, наводи се у извештају *Читалачке навике средњошколаца у Србији*.¹

Дете из опште популације прву интеракцију с причом и књигом успоставља уз родитеље, баке, деде, браћу и сестре и време, које се у породици посвети читању с децом и деци предшколског узраста, утиче на стицање позитивних ставова према

1 Крњаић, З., Степановић, И., Павловић Бабић, Драгица: *Читалачке навике средњошколаца у Србији*, Зборник Института за педагошка истраживања, 2011.

књизи и читању. Прича – приповедање и читање детету и са дететом, од најранијег узраста, од изузетног су значаја за његов целокупни развој. Процес читања оплемењује однос родитеља и деце, утиче на социо-емоционално сазревање, подстиче језички и когнитивни развој; читање обогаћује машту и темељ је развоја критичког мишљења. Кроз студију о раном читању деци (до 2.5 године старости)², која је проведена у САД-у као део већег, лонгитудиналног, истраживања о дечијем развоју, потврђују се специфични односи између раног читања књига детету и исхода на развијеност речника, разумевање, као и унутрашњу мотивацију за читање у старијем узрасту.

Истраживања показују да боља читалачка писменост значи и већу вероватноћу наставка школовања до 21. године, да је предиктор професионалне каријере, да позитивно утиче на однос према учењу и повезује се с тежњом ка целоживотном учењу и активним учешћем у друштву.

Сви наведени аспекти од утицаја на здраво и целовито одрастање и сазревање, интегрално посматрани, стоје у позадини и били су мотивација за ово пилот истраживање. Током конципирања пројекта урађена је деск претрага, путем интернета, кроз коју је идентификовано више истраживања која се дотичу културног живота младих, односно начина на које проводе своје слободно време. Установљено је да се тежиште посматрања ове теме у свету, а и код нас, последњих неколико година све више помера ка утицајима коришћења нових технологија и друштвених мрежа, што је лако објашњиво чињеницом да млади највећи део слободног времена управо проводе у дигиталној сфери. У зависности од извора, као и узраста адолесцената³ који су били обухваћени неким од тих истраживања, подаци нису униформни и говоре да та популација проводи од три па чак и до пет (и више) сати у онлајн свету током дана. Уколико је циљано реч о истраживању читалачких навика, или су део већих студија о културној партиципацији, или су рађене на мањем узорку, уколико је реч о узрасту нижих разреда основних школа. Примарно, на располагању су извори који се односе на анкете проведене углавном са средњошколцима и студентима. Истраживања показују да деца све мање читају, идентификујући и бројне разлоге који утичу на губљење интересовања за читањем код деце и младих, посебно у периоду адолесценције. Та појава подједнако је присутна било да је реч о обавезном, школском штиву, или о читању у слободно време и по властитом избору. У истраживању које је 2011. године проведено са средњошколцима у Србији, на тему њихових културних потреба и

2 *Parents' early book reading to children: Relation to children's later language and literacy outcomes controlling for other parent language input*,
<https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC6927670/>

3 Постоје различите поделе адолесценције, а у савремено доба њена дефиниција се шири, обухватајући и транзициони период ка одраслом добу (рана адолесценција од 10 до 14 година, средња адолесценција од 15 до 17 година, позна адолесценција од 18 до 24 године)

„Мислим да је неопходно читати деци, од најранијег узраста; потребно је да родитељи [...] смање свој додир са технологијом ван посла, да читају, да листају, гледају, показују... Деца више уче опонашањем него слушањем“.

Мајка једногодишњег детета, Врање

навика, установљено је да око трећине средњошколаца читају књиге само кад морају за лектуру, а сами немају интересовања да прочитају још нешто ван тога.⁴ На основу свих досадашњих увида, с великом сигурношћу можемо тврдити да би овај налаз, мерен данас, био и знатно лошији.

Иако читање јесте у нашем примарном фокусу, свакако се не треба изгубити из вида да је адолесценција период када се код младих видљиво мењају (а често и смењују) интересовања и да долази до великих промена, које се рефлектују и на незаинтересованост у погледу културне партиципације. Уколико се из слике искључе склоности, личне карактеристике, породично окружење, близина културне понуде и стандард породице⁵ и, уколико се посматрају само екстерни узрочници - образовни и социо-културни обрасци, поред интернета и друштвених мрежа као „највидљивијих“ и најприсутнијих, неки од разлога зашто се адолесценти удаљавају од књиге леже у чињеници да је градиво сваке године све захтевније и да им је потребно све више времена за његово савладавање; ученици су преоптерећени јер, кад се времену проведеном у школи придода време неопходно за учење и домаће задатке, укљученост у ваншколске, често мултипле активности (спорт, школа језика, музичка школа) не преостаје им пуно времена за слободне активности и дружење. Веома значајан утицај на појаву промена интересовања и начина на који млади проводе слободно време имају, наравно, окружење и вршњачка група.

И кроз истраживања, као и кроз директне контакте који су претходили овом пројекту, млади комуницирају ставове да је школска лектира „досадна“ и неприлагођена савременом свету и/или узрасту и да, као таква, додатно утиче на стварање одбојности према читању. (Требало би, међутим, рећи и да је у свету све присутнији дискурс да су подаци о губљењу читалачких навика младих непоуздани, и да су се заправо променили врста штива и медији на којим их

4 Мрђа, С., Културни живот и потребе ученика средњих школа у Србији, Завод за проучавање културног развитка, Београд, 2011.

5 Kacane, I: Factors Influencing Young People's Cultural Participation: Pupils' vs. Students' Opinions, Daugavpils University (LATVIA), 2021

проналазе – али ово је тема неких других истраживања).

Међу непосредним поводима за конципирање пилот истраживања о култури развоја читалачких навика у породици била је управо анкета на тему провођења слободног времена ученика виших разреда основних школа, које је Фондација ПОИНТ провела 2018. године⁶. Анкета је обављена у девет школа у Новом Саду и околини и обухватила је 500 ученика, узраста од 11 до 15 година. Један од налаза био је да деца најмањи део слободног времена током дана проводе у читању по свом избору и за властито задовољство. Притом, најмлађи учесници анкете су у својим одговорима означили да читају више, него ученици VI, VII и VIII разреда, чиме се потврђује тренд губљења интересовања за писаним штивом у тинејџерским годинама.

Наставници пријављују да деца на тестовима показују лоше резултате из области разумевања текста и вештине читања, да им је фонд речи осиромашен и проткан туђицама. Није реткост да у колоквијалном говору користе скраћенице које су карактеристичне за преписку преко друштвених мрежа. У директним контактима с децом и младима, укључујући оне који постижу одличан успех током школовања, нескривено комуницирају да не воле да читају и не крију да лектуру прегледају у сажетој форми или препричану, на интернету, а у последње време – захваљујући приступачности вештачке интелигенције и инстант решењима која им она пружа – чак ни толико.

Резултати ПИСА⁷ тестирања обављеног 2022. године с 15-годишњацима показали су да су ученици из Србије испод просека, како у математичкој и научној, тако и у читалачкој писмености⁸. Више од трећине 15-годишњака из наше земље налази се испод нивоа функционалне писмености, када је читалачка писменост у питању. Истовремено, у Србији постоји велики број пројеката који у фокусу имају развој читалачких навика и који се примарно проводе с децом школског узраста - у библиотекама и основним школама, неретко као индивидуално покренуте иницијативе наставника и библиотекара. С обзиром да су резултати наведеног тестирања готово без промена од 2003. године, јасно је да су ова настојања, иако изузетно значајна, ипак – недовољна и да је додатно потребно радити на подстицању функционалне писмености. Наравно, читање у раном детињству, као изолована активност, не може ни изблиза бити довољно за постизање било

6 Култура, уметност, деца – друга епизода: Из дечијег угла, ПОИНТ Фондација, 2018: <https://projekat33.wordpress.com/wp-content/uploads/2019/03/istrac5beivanje-iz-ugla-deteta-izvec5a1taj-point.pdf>

7 У ПИСА (Programme for International Student Assessment) тестовима читалачка компетенција подразумева разумевање, екстраполирање, размишљање преко граница предметних дисциплина, креативну примену знања у новим ситуацијама и демонстрацију ефикасних стратегија учења (ОЕЦД, PISA 2018 Results, Volume I, 2019: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2019/12/pisa-2018-results-volume-i_947e3529/5f07c754-en.pdf)

8 https://ceo.edu.rs/wp-content/uploads/2023/12/2023-12-05-PISA_prezentacija.pdf

каквих помака у том правцу, али јесте једно од суштинских предуслова да би се уопште говорило о неговању и реализацији потенцијала деце за адекватно функционисање у свом окружењу као младих и одраслих особа.

У последњих десетак година не само да се повећао број издатих књига уопштено, а не само дечјих, већ и има више књижара, чак и оних специјализованих за децу, тако да је приступ књигама у многome олакшан за разлику од претходних генерација. А и дечје библиотеке су одувек биле право благо, и верујем да ће читање код млађих генерација бити заступљеније у будућности.

Мајка двоје трогодишње деце, Нови Сад

Циљ пилот истраживања културе развоја читалачких навика деце у породици био је расветљавање постојећих модела и пракси развијања читалачких навика деце предшколског узраста у породици, као и стицање увида у перцепције и ставове родитеља о важности улоге коју имају у развоју културних потреба и навика своје деце. Идеја истраживања је да пружи допринос даљем деловању у домену стварања читалаштва и читалачких навика, као једног од предуслова за конципирање комплексне и дугорочне стратегије рада на јачању функционалне читалачке писмености деце и младих, од најранијег узраста. Стога информације, садржане у овом извештају, могу допринети формулацији подстицајних инструмената за унапређење читалачких пракси деце и младих и бити од користи при осмишљавању циљаних програма рада унутар образовног система, али и модалитета подршке родитељима.

II МЕТОДОЛОГИЈА

Проблеми које је истраживањем требало потврдити или одбацити односе се директно на активност и учесталост читања деци и са децом вртићког узраста у породици:

- родитељи редовно читају свом детету/деци;
- родитељи деце раног и предшколског узраста читање сматрају важним за развој свог детета/деце.

Истраживање је било квантитативно и обављено је путем онлајн анкете, у чију сврху је сачињен инструмент – упитник. Упитник је садржавао укупно 34 питања, међу којима је било питања отвореног и затвореног типа, као и неколико питања слагања с тврдњама на петостепеној Ликертовој скали. Додатно, родитељи су замољени да дају коментар у вези теме, који није било обавезно написати, те се, на основу добијених 120 коментара од учесника истраживања, у коначници дошло и до елемената квалитативних увида. Пре дисеминације, упитник је претходно био виšekратно тестиран с групом родитеља деце предшколског узраста. На основу повратних информација добијених током тестирања, одређени број питања и понуђених одговора у упитнику било је реформулисано. Један број питања која јесмо сматрали важним за тему истраживања (као нпр. о праксама коришћења услуга библиотеке), у финалну верзију упитника ипак нисмо

Увек крећем од себе - ја волим да читам, па сам од првог дана изласка из породицишта почела читати деци књиге. Уколико ја нисам у могућности, ту обавезу преузима свекрва и отац (ретко). Дајем свој допринос да деци буде занимљиво то што слушају како би створили навику да у каснијем периоду читају сами.

Мајка двоје деце (2, 3), Лесковац

укључили. Разлог елиминације био је, примарно, да би се попуњавање упитника омогућило у распону времена за које смо сматрали да родитељима неће бити преоптерећујуће, како би се у највећој мери избегло механичко давање одговора, посебно на питања у којима смо настојали да испитамо њихове ставове, односно ниво слагања с одређеним општим тврдњама на тему деце и читања.

Упитник је обухватао неколицину социо-демографских питања, док су питања уско везана за циљеве истраживања обухватала следећа: питања која се дотичу читалачких пракси родитеља-испитаника; питања која се дотичу учестаности и приступа читању деци, као и ставова према томе; питања која се тичу интересовања која деца показују према читању; питања која се тичу њихових ставова према општијим тврдњама на ову тему.

Дисеминација и попуњавање упитника били су координисани директно с вртићима, током октобра 2024. Упитник је био доступан за попуњавање преко интернета и, мада је планиран период попуњавања био две недеље, услед изузетног интересовања, био је затворен за одговоре након девет дана. Иако је тиме ускраћена могућност многим родитељима да поделе своје ставове о овој теми, узимајући у обзир временску ограниченост пројекта, било је од велике важности да се осигура адекватан период за обраду и анализу података. У коначници, пристигло је 1453 одговора, што за 45% премашује пројектом планираних 1000 испитаника.

II. 1. Ограничења истраживања

И поред статистички значајног узорка од скоро 1500 родитеља деце предшколског узраста, истраживање је имало више ограничења, која се односе и на репрезентативност узорка. Дистрибуцијом преко вртића, која је процењена као најефикаснија и најоптималнија, није се могло утицати на респонзивност у дисеминацији, што се даље рефлектовало на неочекиван недостатак одговора из неких градова. Претпоставка је, такође, да је одређени број испитаника давао друштвено пожељне одговоре, што се није могло даље испитати - пројектни оквир није омогућавао да се, након анкете, обаве и интервјуи с родитељима, чиме би се додатно допринело поузданости налаза. Једна од мањкавости такође је везана за начин дисеминације, услед чега је веома мали број особа чија деца нису укључена у предшколско образовање одговорило на упитник. Њихово укључивање би свакако утицало на добијање свеобухватније слике, посебно узевши у обзир најчешће разлоге због којих деца не похађају вртић (удаљеност од предшколске установе, развојне потешкоће, инвалидитет, тешка материјална ситуација, културолошки ставови итд.), а који такође, у мањој или већој мери, могу имати утицај на родитељске праксе и ставове у односу на развој читалачких

навика њихове деце. Надаље, питање од великог значаја односи се на доступност сликовница и књига за децу из породица којима српски није матерњи језик, која такође нису циљано била обухваћена упитником, али од којих је пристигло неколико одговора.

II.2 Узорак

Пројектним предлогом биле су одабране предшколске установе (ПУ) и вртићи, како јавни, тако и приватни, из 14 циљаних градова: Београд, Врање, Крагујевац, Лесковац, Лозница, Мали Зворник, Ниш, Нови Пазар, Нови Сад, Пожаревац, Пирот, Прокупље, Смедерево, Суботица. Селекција и дистрибуција градова одабрани су како би се, с једне стране, обезбедила географска покривеност, а с друге – укљученост родитеља из градова различитих величина. Коначни одабир обављен је након интернет претраге регистрованих државних и приватних ПУ и вртића у циљаним градовима. У ту сврху прегледане су одлуке градских скупштина о успостављању мреже ПУ и вртића, као и спискови верификованих приватних предшколских установа, из 2022. године. У великим градовима се настојало да се укључе ПУ и вртићи из више градских општина, као и из приградских средина, а такође се водило рачуна о пропорционалном одабиру броја вртића у односу на број становника у сваком од градова. У оквиру тих одредница, одабир вртића био је насумичан.

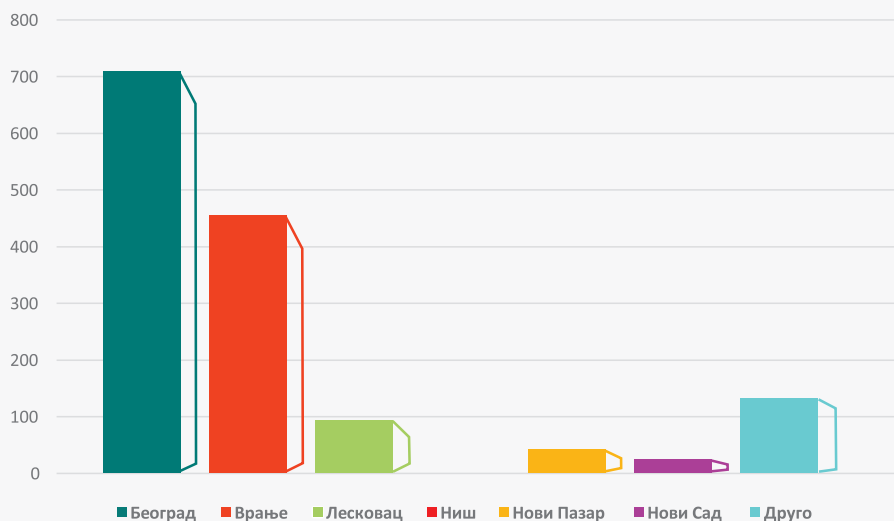
Иако се овај пилот пројекат није примарно бавио децом која имају развојне потешкоће, у њега смо настојали да укључимо и родитеље такве деце: осим преко вртића, у сврху дисеминације било је контактирано и неколико удружења/онлајн група родитеља деце која не припадају популацији типичног развоја у односу на узраст⁹. Када је о њима реч, у упитнику није било циљаних питања на тему евентуалних развојних потешкоћа деце испитаника, како би се у највећој могућој мери избегло било какво етикетирање и осигурао једнаки третман испитаника. С друге стране, очекивање је било да би родитељи такве деце могли дати додатна појашњења у коментару, што је и био случај, код неколицине испитаника.

Када је реч о дистрибуцији приспелих одговора према градовима (Графикон 1), очекивано, највећи број испитаника је из Београда (49%), а следи Врање, с 455 одговора, што представља готово трећину свих одговора. Чак из половине циљаних градова, у којима је истовремено извршена дисеминација упитника вртићима, није добијен ни један одговор. Ово се тумачи не толико незаинтересованошћу родитеља, већ примарно статичношћу управа предшколских установа и вртића из тих средина, јер би у супротном и из тих градова пристигао барем минимални

9 Удружење Мултиарт, Удружење Говори гласно, Фејсбук група „Рођени другачији“

број одговора на анкету; такође, овде треба направити разлику између средина са само једним вртићем и градова у којима је допис послат у минимум пет вртића, а да одговора није било. С обзиром на величину циљаних градова, било је изненађујуће да је знатно већи број одговора пристигао из неких мањих (Лесковац, Врање), у односу на велике градове, из којих је искуствено био очекиван добар одазив (пре свега Ниш и Нови Сад).

Графикон 1: Структура узорка према месту становања

У групи места која нису била директно наведена у упитнику, испитаници су као место становања одабрали опцију „друго“ – реч је о 15-ак села¹⁰ и неколицини приградских општина.

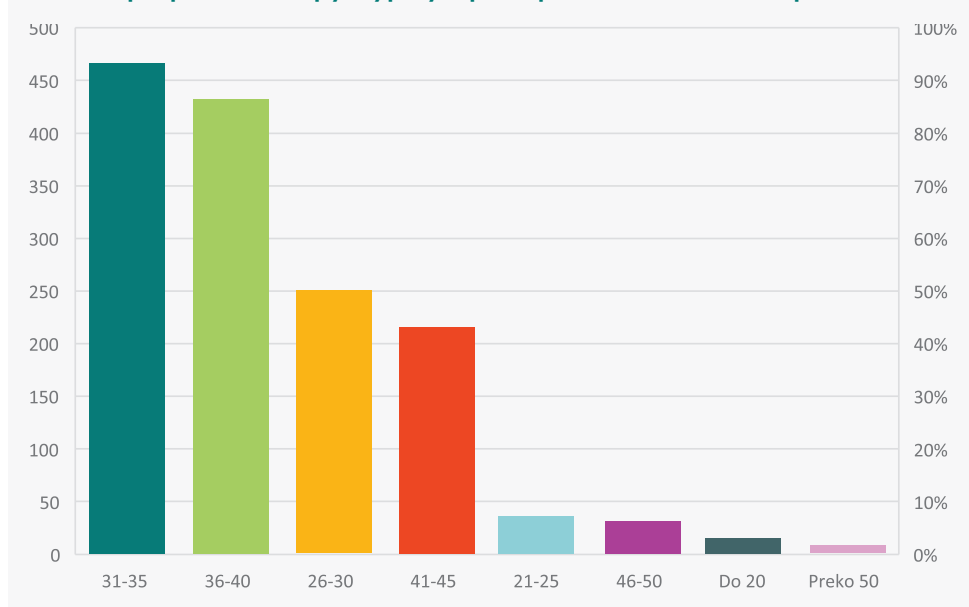
II.3 Социо-демографски опис узорка

Од 1453 испитаника, само њих 89 је мушког пола те тиме реализовани узорак нема адекватну репрезентативност. Иако је претпоставка била да ће мајке у

¹⁰ Братимовце, Бујковац, Јабучје, Корбевац, Кумарево, Паневље, Павловац, Петка, Рајчиновице, Рудовци, Шопић, Степојевац, Вртогаш, Доња Локошница.

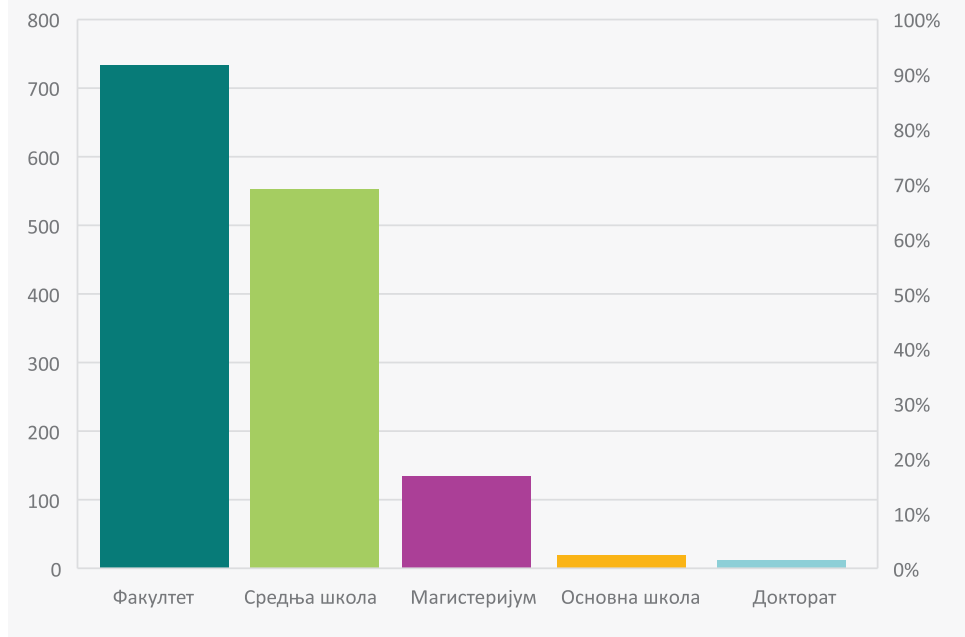
знатно већој мери да учествују у истраживању, заступљеност мушкараца од само 6% ипак је знатно нижа од очекиване. У популацији жена, учествовала је 1361 мајка и неколико бака, старатељки/хранитељки. Када је о старосној структури реч, највећи број (62%) испитаника налази се у старосној групи између 31 и 40 година, а за њима следе испитаници у старосној групи од 21-30 година, којих је било 20%. 17% испитаника било је старости од 41-50 година, а само неколицина њих испод 20, односно изнад 50 година, што је било у складу с очекивањем.

Графикон 2: Структура узорка према годинама старости

Када је реч о нивоу образовања испитаника (Графикон 3), највише њих – 51%, има завршен факултет; следи 554 испитаника (38%) који су завршили средњу школу; са завршеним магистеријумом било је 9% укупног узорка, 1,5% завршило је основну школу, док докторат има њих 1%.

Графикон 3: Структура узорка према нивоу школске спреме

Велика већина, 84% испитаника су запослени, док је њих приближно 13% незапослених. Привремене и повремене послове обавља 2.5% испитаника, док неколицина студира.

86% учесника у анкети свој животни стандард оценило је као просечан. Близу 7% сматра да имају натпросечан стандард, а 4% га оцењује да је испод просека. За 3% учесника било је тешко да процене властити животни стандард.

Просечан број деце коју имају, у целом узорку испитаника, је 1.28, док је просечан узраст (све предшколске деце коју испитаници имају) 4.25 година.

Деца већине родитеља која похађају вртић 86% иду у државни, њих 7% у приватни, док у неким породицама с више деце има случајева да једно од деце похађа приватни, а друго – државни вртић. У целом узорку било је само 6% испитаника чија предшколска деца не похађа/ју вртић.

III РЕЗУЛТАТИ

Прва група питања била је усмерена на стицање увида у читалачке праксе родитеља, као и изложеност детета књизи у свом дому. Питања су била општа – о поседовању књига/кућне библиотеке, као и о читалачким навикама. Није се улазило у фреквенцију читања, време проведено у читању, нити преференције испитаника према жанровима.

Више од половине испитаника, или 54%, имају кућну библиотеку, док их је 36% одговорило да имају „нешто књига и сликовница“. У само 10% домова у кући нема књига.

На питање да ли читају књиге, 43% испитаника одговорило је потврдно. Следећа најбројнија група су они који читају, али не онолико колико би желели (37%). 1/5 испитаника не читају, односно немају времена за читање или нису читалачки тип. Уколико се читалачке навике посматрају кроз аспект школске спреме испитаника (Табела 1), а према заступљености у реализованом узорку, испитаници с различитим нивоом образовања подједнако су процентуално заступљени и у групи која чита и у групи која не чита онолико колико би желела. Испитаници са завршеном основном и средњом школом, као и факултетом, у нешто већем проценту учествују у групи која је дала одговор да не читају/нису читалачки тип, него што је био случај у друге две категорије.

Табела1

Одговори, % у укупном узорку	ШКОЛСКА СПРЕМА					Одговори
	Основна школа (1,5% ук.узорка)	Средња школа (38% ук.узорка)	Факултет (51% ук.узорка)	Магистеријум (9% ук.узорка)	Докторат (1% ук.узорка)	
Да, читам (43%)	1%	37%	49%	12%	1%	(628 = 100%)
Читам, али не колико желим (37%)	1%	34%	54%	10%	1%	(537 = 100%)
Не/немам времена/нисам читалачки тип (20%)	5%	53%	62%	3%	1%	(288 = 100%)

Поредећи читалачке праксе према полу испитаника, нису уочене разлике између мушкараца и жена у одговору на питање о властитим читалачким навикама, мада при овој интерпретацији треба бити обазрив, узевши у обзир диспропорционалност узорка. Такође, иако статистички занемарив узорак, посматрали смо засебно читалачке навике испитаника из сеоских средина: 50% изразило је да нема времена за читање, 40% да не читају колико би желели, а 10% да читају, што јесу одступања у односу на налазе у целокупном узорку.

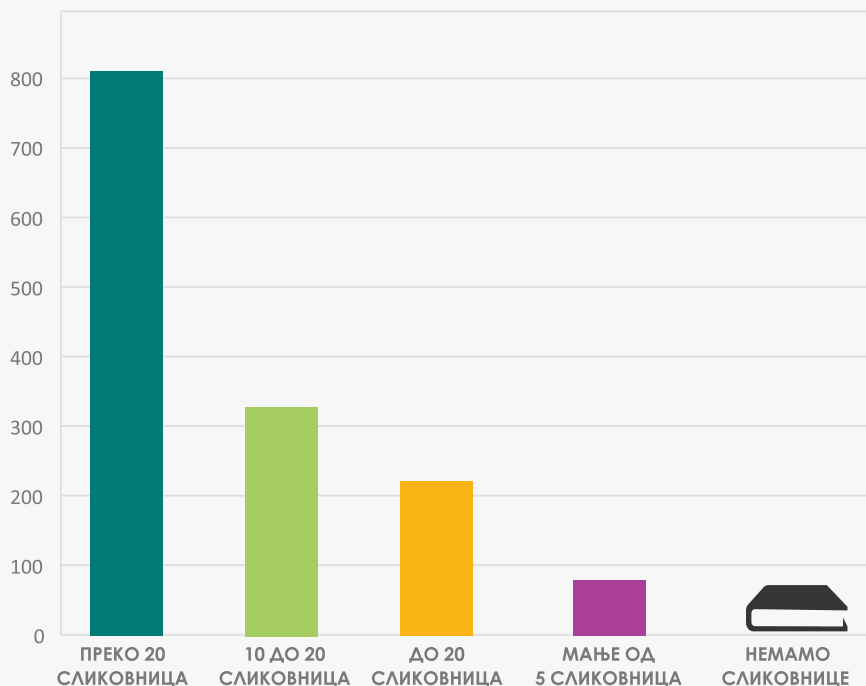
Корисно је водити дете у библиотеку и омогућити му да сам изабере шта жели да чита, створити му ту навику. Прва посета библиотеци му је била са вртићком групом а сада породично узимамо књиге, редовно, сви троје.

Мајка шестогодишњег детета, Београд

Иако је бројност књига и сликовница непоуздан показатељ читалачке праксе у породици, ово питање постављено је да би се утврдило да ли и у ком обиму је дете окружено књигама у својој најближој средини, с обзиром на бенефите одрастања у породицама које поседују кућне библиотеке¹¹. Само занемарив број испитаника (1%) не поседује, односно има мање од пет сликовница и дечијих књига (7%) у свом дому. Овај резултат није у директној корелацији са стандардом породице, јер је доминантна већина њих свој животни стандард оценила као просечан (90%). Деца више од половине испитаника имају у својој породици више од 20 сликовница/дечијих књига. Уколико се ови налази упореде с претходним питањем, о поседовању кућне библиотеке, приметно је да и у домовима у којима не постоји кућна библиотека, деца имају сликовнице.

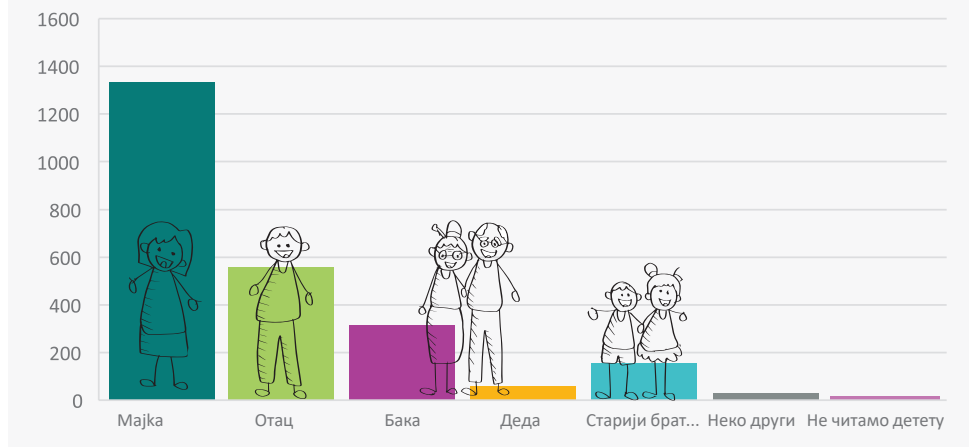
11 Одрасли који су одрастали уз кућне библиотеке имају већу вероватноћу да нађу посао, веће читалачке, математичке технолошке компетенције, него особе које су одрастале с мање (или нимало) књига у својим домовима, налази су студије из 2023, „Home Libraries - The Impact of Home Libraries on Academic Achievement, Economic Success, and Health“.

Графикон 4: Број сликовница у кући

На питање о томе ко у породици најчешће чита детету (Графикон 5), испитаници су имали могућност одабирати више одговора. Мајке су недвосмислено те које најчешће читају детету и с дететом, за разлику од очева, који су у тој улози двоструко мање од мајки. Важну улогу имају баке, које су у 22% приспелих одговора особе које најчешће читају, или међу особама које најчешће читају детету. Старији браћа и сестре наводе се у 11% одговора у групи особа које им најчешће читају. Уколико се посматрају само одговори у којима је одабрана једна могућност, у 87% случајева реч је о мајкама, у 7% о очевима и у 3% случајева о бакама. Само 17 испитаника из целокупног узорка одговорило је да не читају детету.

Графикон 5: Особе у породици које најчешће читају детету

Нешто мање од петине родитеља својој деци је почела да чита у узрасту млађем од 6 месеци, а 42% њих пре навршене прве године живота. Четвртина учесника је с читањем започела пре навршене друге године свог детета, док је само 5% деце било старије од три године када су први пут била изложена читању у породици. Период почетка читања детету није могао да се стави у корелацију с нивоом образовања родитеља, с обзиром да ту није било значајнијих разлика. Стога није могла бити потврђена претпоставка да с вишим нивоом образовања родитеља процес излагања детета књизи и читању почиње раније.

Када је у питању учестаност провођења времена родитеља и детета уз књигу, највећи број родитеља, 45%, детету чита два-три пута недељно, 40% им читају свакодневно, док 15% родитеља на овај начин проводе време са својом децом два до три пута месечно.

Родитељима фали времена - родитељ на послу проведе осам сати, плус сат до посла и сат назад, што је скоро 10 сати. Дете је препуштено образовној установи, како за васпитање тако и за додир с читањем.

Мајка двоје деце (2, 4), Београд

Просечно време које се проводи у читању с дететом је пола сата. Како време читања детету/с дететом зависи од његовог опсега пажње, који је директно везан за узраст, за овај налаз треба имати у виду и просечну старост предшколске деце испитаника, од 4.25 година. Када се то узме у обзир, процењени период који се с децом проводи уз књигу оцењује се као реалистичан и оптималан.

Када се из анализе изузму деца за коју испитаници процењују да су премала, у највећој мери, велика већина родитеља (чак 75%) сведочи да њихова деца показују интересовање за читањем. Према приспелим одговорима, за 21% деце може се рећи да су индиферентна према читању, а да само 4% малишана уопште не показује никакав интерес. Овај налаз није могуће интерпретирати узрастом, јер је просечни узраст групе те деце пет година. Иако бројчано мали узорак, ипак је занимљиво навести да њихови родитељи у својим одговорима наводе да и сами не читају/немају времена за читање/нису читалачки тип и да су, у просеку, почели да читају деци тек након навршене друге године живота.

[...] Деци данашњице бајке су углавном познате као цртани, а не као штампана литература, а пажња деце приликом читања је много краћа него пред екранима.

Мајка двоје деце (2, 5) и васпитач, Београд

Родитељи, који читају својој деци, веома се труде да заинтересују дете за причу коју му читају – највећи број њих глуми улоге ликова из приче и укључују и дете, често користећи играчке и реквизите, подстичу дете да активно учествује, и прилагођавају текст узрасту детета. Нешто мањи број испитаника одговорило је да читају својој деци од речи до речи. Овакви резултати јасно говоре да деца нису стављена у положај пасивних слушалаца, већ да велика већина родитеља разуме важност укључивања детета и његовог активног учешћа у овом процесу.

Надаље, испитаници имају прилично диверзификоване ставове према тврдњи да данашњој деци читање генерално није интересантно. Највећи број испитаника се нити слаже, нити не слаже с том тврдњом, скоро трећина се донекле или уопште не слаже, а значајан број (готово четвртина) испитаника у потпуности или донекле дели овај став. Како бисмо донекле продубили властито разумевање дечијих интересовања, једно од питања било је које приче/књиге деца највише воле. Занимљиво је да је одговор добијен од готово свих испитаника, иако питање није било обавезно. Књиге које деца највише воле су и класичне бајке, басне и

приче, као и савремена књижевна дела за децу. Ипак, видљиву превагу носи литература на којој су одрасле бројне генерације, што само сведочи о њиховој безвремености.

Слична дисперзија ставова испитаника јавља се и у односу према тврдњи да је, уз приступачност дигиталних технологија од најранијег узраста, тешко очекивати да деца показују велики интерес за читањем (графикон 6). Међутим, уколико би се с једне стране збирно посматрали одговори - *слажем се/у потпуности се слажем*, за преко 45% испитаника дигиталне технологије јесу фактор од негативног утицаја на дечију заинтересованост за читањем. За разлику од њих, неслагање с том тврдњом, обједињено у одговорима – *не слажем се/уопште се не слажем*, има преко 26% учесника анкете. Просечни скор, израчунат као аритметичка средина оцене слагања од стране свих испитаника је 3,14 (нити се слажем, нити се не слажем).

Графикон 6: Дигиталне технологије имају негативан утицај на интересовање деце према читању

Надаље, истраживање је такође показало различитости у исказаним ставовима испитаника о тврдњи да деца данас имају недовољно контакта с књигом. Поново би се груписањем одговора могло доћи до закључка да се близу 50% учесника с том тврдњом или слаже или у потпуности слаже. Перзистира велики проценат одговора „нити се слажем, нити се не слажем“, док око 25% испитаника у својим одговорима донекле или потпуно показује неслагање с таквим ставом.

Једно од посебно важних питања за свеукупно истраживање је доминантно позитивна перцепција важности улоге родитеља у развијању читалачких навика код деце: готово $\frac{3}{4}$ испитаника се слаже да родитељи у томе имају најважнију улогу. Удео испитаника који се с том тврдњом делимично или уопште не слаже је веома мали, готово занемарив (2.5%, односно 2%), док је и број одговора „нити се слажем / нити се не слажем“ испод 10%.

Графикон 7: Улога родитеља у развоју читалачких навика код деце

Међутим, одговори које смо добили од учесника истраживања на следећу тврдњу, а то је да образовни систем има значајнију улогу у развоју читалачких навика код деце од родитеља, донекле може довести у питање претходни налаз. Наиме, 40% испитаника се или у потпуности или донекле слажу с том тврдњом; 28% је одговорило да се или уопште или донекле не слажу с том тврдњом, а поново се појављује велики број одговора „нити се слажем, нити се не слажем“ (32%). С обзиром на јасне формулације тврдњи, нејасно је због чега су налази ова два питања у колизији; условна контрадикторност би се могла тумачити разумевањем великог броја испитаника да и родитељи и образовни систем имају важну улогу, али на овом примеру би се евентуално могло поставити и питање потенцијалног давања одговора који су социјално пожељни од стране одређеног броја учесника у истраживању. Ово, наравно остаје на нивоу претпоставке, с обзиром да истраживање није било квалитативно и ти ставови се нису могли дубље испитати.

Велика већина, чак две трећине испитаника, сматра да довољно користе књиге у одгајању свог детета. Десетина испитаника сматра да уопште или донекле то за њих није случај. И овде значајно велики број учесника анкете (25%) није могао нити да се сложи, нити да се не сложи с таквом тврдњом.

Мислим да и ми и деца уживамо у времену проведеном читајући приче заједно.

Мајка четворогодишњег детета, Београд

Велика већина - 78% испитаника - уопште или донекле се нису сложили с тврдњом да читање деци пре навршене друге године и/или развоја говора нема смисла. То је важан налаз и потврђује да родитељи разумеју важност приповедања, приче и читања и код деце најмлађег узраста. Готово 90% испитаника слаже се да је читање с децом у ери дигиталних технологија потребно. Овај доминантан став даље је развијен кроз коментаре, у којима испитаници оштро критикују претерану употребу дигиталних технологија, као честу појаву и код деце веома малог узраста. У размишљањима испитаника о коришћењу дигиталних технологија не одражавају се само негативни ставови према изложености деце дигиталном простору, већ су подељене и опсервације о времену које родитељи у том простору проводе (примарно преко мобилних телефона) у присуству своје деце, уместо да пажњу посвете њима и квалитетном провођењу времена заједно.

Разлог [што не читамо детету] је јер нисмо научени да нама родитељи читају, а ја, као родитељ, уз сву жељу за тим – не постижем.

Мајка четворогодишњег детета, , Врање

Веома важан налаз овог пилот истраживања је тај да се преко 90% учесника анкете слаже да читање има утицаја на дечји развој. Надаље, у њиховим одговорима исказан је доминантан став да читање зближава родитеље и децу (84% добијених одговора било је „апсолутно се слажем“, а 9% - „слажем се“). Овакви ставови родитеља одражавају не само експертски дискурс о бенефитима раног читања, већ потврђују и налазе неких претходних истраживања, проведених на ову тему, у којима родитељи сматрају да је осећај блискости њихова највећа мотивација за читање с дететом.

IV ЗАКЉУЧАК

Овим пилот истраживањем сматрамо да смо успели да, барем донекле, расветлимо одређене трендове и ставове родитеља када је реч о развоју читалачких навика код предшколске деце у њиховим породицама.

Кључна питања од којих смо кренули у развој овог истраживања – да родитељи читају својој деци предшколског узраста и да сматрају да их читање међусобно зближава - у потпуности су потврђена.

Како је животни стандард један од битних чинилаца од утицаја на културну партиципацију, занимало нас је и какав је његов утицај у односу на стицање читалачких навика. Ово истраживање није потврдило да нижи (исподпросечни, по оцени испитаника) животни стандард има утицаја на читалачке праксе родитеља са својом децом. Из наведеног се може извести закључак да је читање и даље широко раширен и веома приступачан вид културне партиципације, како деце, тако и родитеља.

Веома је охрабрујуће да велика већина родитеља у својим одговорима индикује да и сами читају (или да читају, али не онолико колико би желели). Овакав налаз сматрамо веома битном одредницом и у односу према стварању навике читања код њихове деце, с обзиром да су модалитети провођења слободног времена у породици итекако од утицаја на изборе које деца имају током периода раста и сазревања. Томе у прилог иде и један од резултата овог истраживања, а то је да деца, која не показују интерес за читањем, долазе управо из породица у којима читалачке праксе нису развијене.

Мајке су доминантно особе које проводе највише времена у читању са својом децом, знатно више од очева. У мањој или већој мери, сви чланови породице имају своју улогу у томе: веома важне фигуре у приближавању књиге деци су баке, а такође и старији браћа и сестре. Додатна вредност налаза овог истраживања огледа се у одговорима којима се потврдило да се тај процес пре може назвати читање *с децом*, а не деци, као пасивним слушаоцима. Ова констатација примарно проистиче из одговора о начинима на који се родитељи ангажују током времена које проводе са својом децом уз књигу и одабир приступа којима ће у највећој мери укључити своју децу у тај процес (било да је то коришћење играчака, реквизита, играње улога, или подстицање детета на активно учествовање).

У случајевима где родитељи не читају својој деци, као кључни разлог наводи се недостатак времена, али и лични недостатак навике читања. Овде је, међу-

тим, потребно посебно истаћи и одређени број одговора родитеља који су у специфичним ситуацијама (самохране мајке), чија деца имају здравствене потешкоће (инвалидитет), или деце која не припадају популацији типичног развоја у односу на узраст. У ионако изазовним животним околностима, недостатак системске подршке породицама додатно урушава изгледе за реализацију пуних потенцијала деце која у њима одрастају, што се одражава и у читању, као једном од аспеката који може имати допринос на њихове могућности у одраслом добу.

Међу родитељима доминантно преовладава став да читање зближава родитеље и децу, што јесте један од великих покретача за обострано учешће у читању. Такође, родитељи увиђају велику важност и властите, као и улоге образовног система у стицању читалачких навика деце, где се из њиховог становишта закључује да је ниво значаја тих улога подударан. Овакви ставови такође су у складу са ставовима струке, с тим да је, пре поласка детета у школу, улога коју има породица најзначајнија - она је та која креира основу за даљи успешни рад с децом на развоју читалачких навика унутар образовног система.

V ПРЕПОРУКЕ

Пилот истраживање културе развоја читалачких навика у породици специфично је и по теми, као и по циљној групи – родитељима деце предшколског узраста. Понудило нам је велики број веома валидних информација које се могу узети у обзир при осмишљавању циљаних програма који се могу проводити у сарадњи школа и установа културе, али и у формулацији подстицајних инструмената за развој читалаштва и читалачких навика, што је у складу са једним од стратешких опредељења културне политике у нашој земљи.

Немам довољно времена за читање, јер имам дете с церебралном парализом и кад дође крај дана, јако сам уморна. (...)

Мајка трогодишњег детета, Врање

Свесни ограничењаведеног истраживања, у пројектном оквиру смо их прихватили на начин да нас она подстичу на промишљања даљих корака које можемо предузети – да кроз квалитативни приступ даље продубимо разумевање културних потреба, навика и пракси деце и младих, да промишљамо програме рада с децом у вртићима и основним школама и да истрајавамо на принципима сарадње образовних и установа културе, као кључног предуслова за постизање помака ка подржајном окружењу за даљи развој културе за децу.

У циљу ширења и побољшања системске подршке одрживим и ефективним програмима рада на развоју читалаштва и читалачких навика које у фокусу имају децу и младе особе, потребно је улагати континуиране напоре, препознавати постојећа и изналазити нова иновативна и одржива решења, јачати спрегу између стручњака у области културе и уметности и образовног сектора, те унапређивати сарадњу с представницима цивилног друштва. Кључне препоруке проистекле из овог пилот пројекта, биле би следеће:

- Иако мало по обиму, кроз квалитативне коментаре родитеља, ово истраживање једно је у низу које указује на смањене могућности за културну партиципацију деце која су, из било ког разлога, угрожена, или чије су породице у специфичним

ситуацијама. Овде имамо на уму децу самохраних родитеља, децу која имају развојне потешкоће, децу с инвалидитетом, децу с потешкоћама менталног здравља, децу која не припадају популацији типичног развоја у односу на узраст... Како би се подржала њихова укљученост, потребно је осмислити дугорочна решења. Притом, треба имати у виду да значајни ресурси већ постоје унутар цивилног сектора – нпр., у удружењима родитеља деце с развојним потешкоћама, инвалидитетом, итд. Те моделе било би пожељно измапирати и извршити њихову евалуацију, а идентификоване добре праксе би требало даље и системски подржати. На тај начин, отвориле би се додатне могућности за унапређење културне партиципације (како деце, тако и самих родитеља), где је читање једна од најприступачнијих и најједноставнијих полазних тачака;

- С обзиром да је ово истраживање показало да су родитељи веома укључени у развој читалачких навика деце предшколског узраста, а да истраживања са школском децом показују тренд смањења њихових интеесовања за књигом у тинејџерском периоду, потребно је дубље истражити факторе од утицаја на смањење читалачких навика у периоду адолесценције, и идентификовати оне на које би се циљано могло утицати подржајним и, овој популацији, прихватљивим приступима.

Додатно, даље у тексту су обједињене препоруке добијене у коментарима које су написали учесници истраживања, које су, с обзиром да се базирају на личним искуствима и увидима, веома утемељена и аутентична. Великим делом, ове препоруке су веома конкретне и за њихову реализацију није потребно пуно ресурса. С друге стране, неке од њих односе се на потребу за системским променама у обиму и начинима подршке породици, за које је неопходна знатно шира интервенција.

- Предшколске установе свој рад треба више да базирају на активностима које укључују читање;
- Увести дан читања у вртићу; на отвореној учионици (у просторијама вртића) сваког месеца прочитати са децом књигу;
- Држава треба да издвоји више средстава за вртичке библиотеке (у нашем вртићу углавном родитељи купују или донирају књиге);
- Организовати атрактивну и модерну, маркетиншки прилагођену кампању, која би подизала свест о важности читања код младих родитеља, како би им се предочили сви бенефити излагања деце књигама од најранијег узраста;
- Поред родитеља, треба радити на подизању свести свих који раде са децом и младима.

Овим пилот истраживањем се само „загребало по површини“ ове изузетно важне теме. Налази до којих се дошло остављају преовлађујуће позитиван

утисак о постојећим праксама и ставовима родитеља, када су у питању развој читалачких навика деце предшколског узраста и разумевање важности читања са децом. Надамо се да се да ће резултати анкете бити од користи великом броју релевантних актера, који се баве и који су заинтересовани за развој читалаштва и читалачких навика деце и младих.

ЛИТЕРАТУРА

Celik, B, *A Study on the Factors Affecting Reading and Reading Habits of Preschool Children*, International Journal of English Linguistics; Vol. 10, No. 1; 2020, International Journal of English Linguistics; Vol. 10, No. 1; 2020 Canadian Center of Science and Education

Demir-Lira, Ö. Ece, Applebaum, Lauren R, Goldin-Meadow, Susan, Susan C Levine: *Parents' early book reading to children: Relation to children's later language and literacy outcomes controlling for other parent language input*, Dev Sci. 2019 Jan 15;22(3):e12764

Ивковић, М.: *Најважнији мотиви и подстицаји за читање ученика четвртог разреда основне школе*, Методичка пракса број 1., Стручни рад, УДК: 37.012 стр. 129 – 140, 2017 http://www.metodickapraksa.rs/wp-content/uploads/mp-2017-01/11_lvkovic.pdf (приступљено октобра 2024.)

Jabbar, A., M, Khalid, F. Nosheen, *Influence of Family Factors on Children's Reading Habits: A Review of Literature*, Bulletin of Education and Research December 2021, Vol. 43, No.3 pp. 119-138

Kacane, I: *Factors Influencing Young People's Cultural Participation: Pupils' vs. Students' Opinions*, Daugavpils University (LATVIA), 2021

Крњић, З., Степановић, И., Павловић Бабић, Драгица: *Читалачке навике средњошколаца у Србији*, Зборник Института за педагошка истраживања, 2011.

Матић-Остојић, Б., *Учешће деце у културном животу – из дечијег угла*; Фондација ПОИНТ, Београд, 2018.

Мрђа, Слободан, *Културни живот и потребе ученика средњих школа у Србији*, Београд: Завод за проучавање културног развоја, 2011: <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0023-5164/2012/0023-51641234430M.pdf>

Положај и потребе младих у Србији, Нинамедиа, 2014. (истраживање рађено за потребе Министарства омладине и спорта)

Popović, D.: *Functional Literacy and Text Creation*, European Journal of Social Science

Sawyer, Susan M et al., *The age of adolescence*, The Lancet Child & Adolescent Health, Volume 2, Issue 3, 223 - 228 The Lancet Child & Adolescent Health

Sullivan, A., Brown, M.: *Reading for pleasure and progress in vocabulary and mathe-*

matics, British Educational Research Journal, 2015, <https://doi.org/10.1002/berj.3180> (приступљено октобра 2024.)

Стратегија развоја културе Републике Србије (нацрт) од 2020. до 2029.

Томка, Г., Матић-Остојић, Б., *Учешће деце у културном животу – (не)прилике и могућности. Прва епизода: теорије, политике, формални оквири и праксе*; Фондација ПОИНТ, Београд, 2016.

The Impact of Home Libraries on Academic Achievement, Economic Success, and Health: Scholastic Research & Validation. Scholastic Home Libraries Topic Paper. New York, 2023: <https://education.scholastic.com/content/dam/education/resources/5306-11-home-libraries-topic-paper.pdf> (приступљено новембра 2024.)

Издавач: **Фондација за развојне друштвене програме и
јавне политике ПОИНТ**

Аутор: **Бојана Матић-Остојић**

Координација: **Мирјана Јовановић**

Графички дизајн: **Весна Србиновић**

Београд, 2024.